

JIGAR KASALLIKLARI: GEPATITLAR VA ULARNI ERTA DIAGNOSTIKA QILISH YO‘LLARI

Orziqulova Dilnavoz Jamoliddin qizi

Turon Universiteti tibbiyot fakulteti davolash ishi yo‘nalishi talabasi

orziqulovadilnavoz7@gmail.com

Annotatsiya: *Jigar kasalliklari orasida virusli gepatitlar eng keng tarqalgan va jiddiy oqibatlariga olib keluvchi kasalliklar sirasiga kiradi. Ularni erta diagnostika qilish nafaqat davolash samaradorligini oshiradi, balki surunkali shakllarga o‘tishining oldini oladi. Mazkur maqolada gepatitlarning klinik xususiyatlari, laborator va instrumental diagnostika usullari hamda zamonaviy tezkor test va molekulyar-genetik metodlarning afzalliklari yoritib berilgan. Shuningdek, yuqori xavf guruhlarini muntazam skriningdan o‘tkazish va profilaktik choralarni kuchaytirishning ahamiyati ta’kidlangan. Erta tashxis qo‘yish jigar yetishmovchiligi, sirroz va gepatotsellyulyar karsinoma kabi og‘ir asoratlarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.*

Kalit sozlar: *Jigar kasalliklari, Virusli gepatit, Gepatit A, B, C, D, E, patogenez, klinik belgilari, klinik usullar, laborator tahlillar, serologik testlar, qon biokimyosi, ultratovushsurunkali gepatit, sirroz, gepatotsellyulyar karsinoma.*

Kirish

Bugungi kunda jigar kasalliklari, xususan virusli gepatitlar, dunyo aholisining sog‘lig‘iga jiddiy tahdid solayotgan global muammolardan biridir. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, yil sayin millionlab insonlar gepatit B va C viruslari bilan zararlanmoqda, natijada jigar sirrozi va gepatotsellyulyar karsinoma kabi og‘ir asoratlar rivojlanib, yuqori o‘lim ko‘rsatkichlariga sabab bo‘lmoqda.

Virusli gepatitlarning xavfliligi ularning ko‘pincha yashirin yoki klinik belgilar sezilarsiz kechishida namoyon bo‘ladi. Kasallik erta aniqlanmaganda surunkali shaklga o‘tib, davolash jarayonini qiyinlashtiradi va asoratlar xavfini keskin oshiradi. Shu bois gepatitlarni erta tashxislash nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda jigar kasalliklari, xususan virusli gepatitlarning erta diagnostikasi va profilaktikasi masalalari chuqur o‘rganildi. Metodologik asos sifatida xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, statistik ma’lumotlar hamda klinik amaliyot tajribalari tanlab olindi. Ish jarayonida quyidagi yondashuvlar qo‘llanildi:

Nazariy-tahliliy metod – Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST), Yevropa Gepatologiya Assotsiatsiyasi (EASL), Amerika Gepatologiya Jamiyati (AASLD) hamda O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan so‘nggi klinik qo‘llanmalardan foydalanildi. Shuningdek, Toshkent Tibbiyot Akademiyasi,

Samarqand davlat tibbiyot universiteti va Buxoro davlat tibbiyot instituti olimlarining ilmiy maqolalari o‘rganildi.

Qiyosiy metod – Gepatit A, B, C, D va E viruslarining klinik belgilari, yuqish yo‘llari, patogenezi va asoratlari bir-biri bilan taqqoslab tahlil qilindi. Bu yondashuv har bir tur uchun diagnostika va profilaktika strategiyalarini aniqroq ko‘rsatishga yordam berdi.

Analitik metod – Diagnostika usullarining afzalliklari va kamchiliklari baholandi:

- Laborator tahlillar (ALT, AST, bilirubin darajalari),
- Serologik testlar (HBsAg, anti-HCV, ELISA),
- Molekulyar-biologik usullar (PCR, virus genotiplash),
- Instrumental metodlar (UZI, elastografiya, MRT, jigar biopsiyasi).

Adabiyotlarni o‘rganish jarayonida virusli hepatitlar bo‘yicha mahalliy va xorijiy manbalarda bir qator muhim ilmiy yondashuvlar mavjudligi aniqlandi. JSST (2022) ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha 350 milliondan ortiq odam surunkali hepatit B bilan yashaydi, 58 milliondan ortiq bemorlarda esa surunkali hepatit C aniqlangan. EASL tavsiyalarida hepatitlarni erta diagnostika qilishda PCR asosiy usul sifatida e‘tirof etilgan.

Mahalliy va xalqaro manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tezkor testlar va molekulyar-genetik tekshiruvlar kasallikni dastlabki bosqichlarda aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, minimal invaziv metodlar jigar to‘qimalaridagi o‘zgarishlarni baholashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Mahalliy olimlarning tadqiqotlari O‘zbekistonda hepatitlarni erta diagnostika qilishda qator cheklovlar borligini ko‘rsatadi. Jumladan, laboratoriya bazasining yetarli emasligi, skrining dasturlarining to‘liq yo‘lga qo‘yilmaganligi va aholining kasallik haqida xabardorligi pastligi asosiy muammolar sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajribani joriy etish, laboratoriyalarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash va profilaktik tadbirlarni kengaytirish muhim yechimlar sifatida taklif qilinmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, virusli hepatitlar global sog‘liqni saqlash tizimida jiddiy muammo bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar xalqaro yondashuvlar bilan uyg‘un holda olib borilmoqda va mahalliy sharoitga mos yechimlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy tibbiyotda hepatitlarni diagnostika qilishda bir qator laborator va instrumental usullar qo‘llanilmoqda. Biokimyoviy ko‘rsatkichlar, serologik testlar va molekulyar-genetik metodlar yordamida kasallikni dastlabki bosqichdayoq aniqlash imkoniyati mavjud. Bundan tashqari, ultratovush tekshiruvi va elastografiya kabi instrumental metodlar jigar to‘qimalaridagi morfologik o‘zgarishlarni baholashda samarali hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolada hepatitlarni erta tashxislash yo‘llari, ularning afzalliklari hamda sog‘liqni saqlash amaliyotida tutgan o‘rni yoritib beriladi. Jigar kasalliklari orasida virusli hepatitlar eng keng tarqalgan va xavfli kasalliklar sirasiga kiradi. Virusli hepatitlar A, B, C, D va E turlarga bo‘linadi. Ularning ichida B va C turlari ko‘proq surunkali shaklga o‘tishi, jigar sirrozi va gepatotsellyulyar karsinoma rivojlanishiga sabab bo‘lishi bilan ajralib turadi.

Jadval: Virusli hepatitlarning asosiy xususiyatlari

Gepa tit turi	Yuqish yo‘li	Asoratlar	Oldini olish
A	Oziq-ovqat, suv	O‘tkir hepatit	Emlash, sanitariya
B	Qon, jinsiy aloqa	Surunkali hepatit, sirroz, rak	Emlash
C	Qon	Surunkali hepatit, sirroz	Emlash yo‘q, erta diagnostika
D	Gepatit B bilan birga	Og‘ir kechish	Gepatit B ga qarshi emlash
E	Suv, oziq-ovqat	Homiladorlarda xavfli	Sanitariya, suvni tozalash

Tadqiqotda jigar kasalliklari, xususan virusli hepatitlarning erta diagnostikasi va profilaktikasi masalalari chuqur o‘rganildi. Metodologik asos sifatida xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, statistik ma’lumotlar hamda klinik amaliyot tajribalari tanlab olindi. Ish jarayonida quyidagi yondashuvlar qo‘llanildi:

Nazariy-tahliliy metod – Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST), Yevropa Gepatologiya Assotsiatsiyasi (EASL), Amerika Gepatologiya Jamiyati (AASLD) hamda O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan so‘nggi klinik qo‘llanmalardan foydalanildi. Shuningdek, Toshkent Tibbiyot Akademiyasi, Samarqand davlat tibbiyot universiteti va Buxoro davlat tibbiyot instituti olimlarining ilmiy maqolalari o‘rganildi.

Qiyosiy metod – Gepatit A, B, C, D va E viruslarining klinik belgilari, yuqish yo‘llari, patogenezi va asoratlari bir-biri bilan taqqoslab tahlil qilindi. Bu yondashuv har bir tur uchun diagnostika va profilaktika strategiyalarini aniqroq ko‘rsatishga yordam berdi.

Analitik metod – Diagnostika usullarining afzalliklari va kamchiliklari baholandi:

- Laborator tahlillar (ALT, AST, bilirubin darajalari),
- Serologik testlar (HBsAg, anti-HCV, ELISA),
- Molekulyar-biologik usullar (PCR, virus genotiplash),
- Instrumental metodlar (UZI, elastografiya, MRT, jigar biopsiyasi).

Adabiyotlarni o‘rganish jarayonida virusli hepatitlar bo‘yicha mahalliy va xorijiy manbalarda bir qator muhim ilmiy yondashuvlar mavjudligi aniqlandi. JSST (2022) ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha 350 milliondan ortiq odam surunkali hepatit B bilan yashaydi, 58 milliondan ortiq bemorlarda esa surunkali hepatit C aniqlangan. EASL tavsiyalarida hepatitlarni erta diagnostika qilishda PCR asosiy usul sifatida e’tirof etilgan.

Mahalliy va xalqaro manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tezkor testlar va molekulyar-genetik tekshiruvlar kasallikni dastlabki bosqichlarda aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, minimal invaziv metodlar jigar to‘qimalaridagi o‘zgarishlarni baholashda katta

ahamiyat kasb etmoqda. Mahalliy olimlarning tadqiqotlari O‘zbekistonda gepatitlarni erta diagnostika qilishda qator cheklovlar borligini ko‘rsatadi. Jumladan, laboratoriya bazasining yetarli emasligi, skrining dasturlarining to‘liq yo‘lga qo‘yilmaganligi va aholining kasallik haqida xabardorligi pastligi asosiy muammolar sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajribani joriy etish, laboratoriyalarni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash va profilaktik tadbirlarni kengaytirish muhim yechimlar sifatida taklif qilinmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, virusli gepatitlar global sog‘liqni saqlash tizimida jiddiy muammo bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar xalqaro yondashuvlar bilan uyg‘un holda olib borilmoqda va mahalliy sharoitga mos yechimlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

NATIJA VA MUHOKAMA

Virusli gepatitlarni erta aniqlash: davolash samaradorligini oshiradi; surunkali shaklga o‘tishining oldini oladi; jigar sirrozi va karsinoma rivojlanishini kamaytiradi; yuqish zanjirini uzishga yordam beradi. Shu bois, yuqori xavf guruhidagi shaxslarni muntazam tekshirib borish muhim hisoblanadi.

Gepatitlarni aniqlashda quyidagi metodlar qo‘llaniladi:

1. Klinik usullar – bemorda kuzatiladigan belgilar (sariqlik, holsizlik, ishtahaning pasayishi).
2. Laborator tahlillar – qon biokimyosi (ALT, AST, bilirubin).
3. Serologik testlar – ELISA orqali virusga qarshi antitanalarni aniqlash.
4. Molekulyar-biologik usullar – PCR yordamida virus DNK/RNK sini aniqlash.
5. Instrumental usullar – ultratovush, MRT va jigar biopsiyasi.

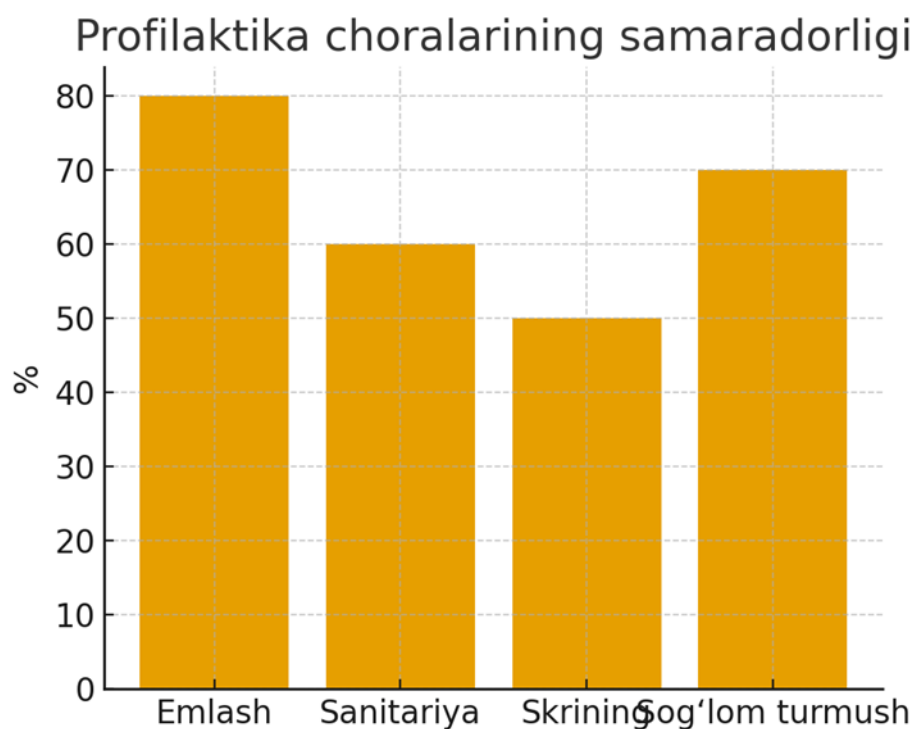
Tezkor testlar qisqa vaqt ichida virus markerlarini aniqlash imkonini beradi. Molekulyar-genetik tekshiruvlar virusning genotiplari va mutatsiyalarini ko‘rsatadi. Minimal invaziv metodlar esa fibroz va sirroz darajasini baholash imkonini beradi.

O‘zbekistonda gepatitlarni erta diagnostika qilishda ayrim muammolar mavjud. Jumladan, aholining kasallik haqida xabardorligi pastligi, muntazam skrining tekshiruvlarining yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi va zamonaviy laboratoriyalar yetishmasligi asosiy to‘siqlardir. Muammoni hal qilish uchun quyidagilar zarur:

- Aholini muntazam skrining dasturlariga jalb qilish.
- Virusologik laboratoriyalar sonini ko‘paytirish.
- Tibbiy xodimlarni yangi diagnostika usullariga o‘rgatish.

Gepatit kasalliklarining oldini olish quyidagi choralar bilan amalga oshiriladi:

- Gepatit A va B ga qarshi emlash.
- Sog‘lom turmush tarzini shakllantirish.
- Tibbiy muassasalarda sterilizatsiya qoidalariga rioya qilish.
- Xavf guruhidagi shaxslarni doimiy tekshiruvlardan o‘tkazish.
- Aholi o‘rtasida profilaktik targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.

XULOSA

Jigar kasalliklari, jumladan virusli gepatitlar, bugungi kunda global sog‘liqni saqlash tizimida eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Statistik ma‘lumotlar ushbu kasalliklarning yuqori tarqalishi, ko‘pincha kech bosqichlarda aniqlanishi va og‘ir asoratlarga olib kelishi bilan ajralib turishini ko‘rsatadi. Shu sababli gepatitlarni erta diagnostika qilish masalasi tibbiyot amaliyotida ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolmoqda.

Maqolada qayd etilganidek, laborator tahlillar (biokimyoviy ko‘rsatkichlar, serologik testlar, polimeraz zanjir reaksiyasi) hamda instrumental tekshiruvlar (ultratovush diagnostikasi, elastografiya, biopsiya) gepatitlarni erta aniqlashda yetakchi ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda joriy etilayotgan molekulyar-genetik tekshiruvlar va tezkor diagnostik testlar esa tashxis qo‘yish jarayonini yanada tezkor, aniq va samarali qilish imkonini bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, virusli gepatitlarni erta diagnostika qilish yo‘llarini takomillashtirish, zamonaviy laborator va instrumental usullarni amaliyotga keng tatbiq etish, profilaktik choralarni kuchaytirish hamda ilmiy-tadqiqot ishlarini izchil davom ettirish O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimi uchun strategik ahamiyatga ega. Bu nafaqat kasallikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kamaytiradi, balki aholining salomatligini mustahkamlash, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va kelajak avlod uchun xavfsiz hayot sharoitini yaratishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A.A., Abdurahmonov S.R. Ichki kasalliklar (gastroenterologiya bo‘limi). – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.
2. Jo‘rayev M.M., To‘xtasinova D. Gepatologiya asoslari. – Samarqand: SamDTU nashriyoti, 2020.
3. Qodirova S.H., Tojiboyeva N. Klinik diagnostika asoslari. – Toshkent: TTA nashriyoti, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Virusli hepatitlarni oldini olish va davolash bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2021.
5. Sodiqova M.A., Mardonov B.M. Laborator diagnostika asoslari. – Buxoro: BuxDTI nashriyoti, 2020.
6. Nazarov A.K. Jigar kasalliklari klinikasi va diagnostikasi. – Samarqand: “Zarafshon” nashriyoti, 2018.
7. Tursunov O.T., Usmonova Z.M. Virusli kasalliklar klinikasi va profilaktikasi. – Andijon: AndDTI nashriyoti, 2020.
8. Shomurodov H.R., Xolmatova D. Gastroenterologiya va hepatologiya. – Samarqand: SamDTU ilmiy markazi, 2021.
9. Jo‘rayev S.S., Ergasheva D. Infekcion kasalliklarda diagnostika va davolash. – Toshkent: TTA nashriyoti, 2022.
10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi. Ichki kasalliklar bo‘yicha klinik qo‘llanma. – Toshkent, 2020.
11. Mamadaliyev S.M., Xudoyberdiyeva G. Virusli hepatitlarning ijtimoiy ahamiyati va profilaktikasi. – Andijon: AndDTI ilmiy nashriyoti, 2019.